

Opalek, K.

Sprawozdanie z prac Zespołu do Badań nad Nauką Polskiego Oświecenia za okres od 1 stycznia 1955 do 31 grudnia 1955

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 1/2, 447-450

1956

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

i technika rolnicza. Naukowe próby opanowania przyrody. Problemy urbanistyki. Rola górnictwa w rozwoju postępu naukowego.

c) Nauki społeczne. Badania nad problematyką historiografii, filologii klasycznej itd.

H. Barycz

SPRAWOZDANIE

Z PRAC ZESPOŁU DO BADAŃ NAD NAUKĄ POLSKIEGO OŚWIECENIA za okres od 1 stycznia 1955 do 31 grudnia 1955

Szereg kwestii związanych z osiągnięciami, a szczególnie z brakami w bieżącej pracy zespołu do badań nad nauką polskiego Oświecenia omawiam na innym miejscu w „Kwartalniku Historii Nauki“¹. Omówienie to oparte jest co prawda na bilansie prac, doprowadzonym do półrocza 1955 r., od którego to czasu zaszły pewne, w sumie pozytywne zmiany, niemniej zawarte tam ogólne wnioski pozostają w mocy, gdy chodzi o obecny stan naszych badań nad historią nauki i techniki w Polsce w XVIII i w początkach XIX wieku. Z tego względu w przedmiocie ogólnej charakterystyki pracy na omawianym odcinku odsyłam do wzmiankowanego artykułu, ograniczając niniejsze sprawozdanie do omówienia: 1) posiedzeń naukowych zespołu, 2) stanu zaawansowania prac, 3) planów i dalszych perspektyw badawczych zespołu. Aby jednak zaznaczyć ewolucję w działalności zespołu w drugim półroczu 1955 — po omówieniu pracy poprzedniego okresu, zreferowanym w czerwcu br. na posiedzeniu zespołu przez jego kierownika — scharakteryzuję osobno pierwsze i drugie półrocze naszej działalności.

1. Zespół odbył w pierwszym półroczu 1955 r. sześć posiedzeń naukowych z następującymi referatami: S. Grodziskiego *Stanisław Konarski jako uczony*, M. Francica *Książka techniczna w Polsce XVIII wieku*, H. Rządzkowskiej *Walka J. N. Janowskiego z reakcyjną ideologią klerykalną*, M. Arctowej *Wkład Stanisława Staszica w zakresie wiedzy o społeczeństwie*, J. Stasiewicza *Rola Monitora w rozwoju nauki polskiej XVIII stulecia (część I: nauki społeczne)*, K. Opałka *Stan badań nad nauką polskiego Oświecenia. Próba oceny i wnioski*.

Abstrahując od referatu K. Opałka, poddającego ocenie prace przedsięwzięte do końca półrocza 1955 r., pozostałe referaty dają pogląd na stan i charakter bieżącej pracy zespołu, stan, który uległ w drugim półroczu pewnym zmianom. W wymienionych wyżej referatach uwidacznia się raz jeszcze niedobór na odcinku problematyki przyrodniczo-technicznej (tylko jeden referat poświęcony tym zagadnieniom), brak ogólnych prac metodologicznych. Uwidacznia się również tendencja do wychodzenia poza zakres właściwej historii nauki, szczególnie wyraźna w referacie H. Rządzkowskiej. S. Grodziski i M. Arctowa wykazali co prawda poważne usiłowania w kierunku ujęcia omawianych przez

¹ Por. artykuł: *Stan badań nad nauką polskiego Oświecenia. Próba oceny i wnioski*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki“ 1.

siebie postaci „nietypowych uczonych“ od strony historii myśli naukowej, ale także oni nie sprostali jeszcze w pełni zadaniu. I. Stasiewicz dała w swym referacie dość wyraźną przewagę problematyce literaturoznawczo-filologicznej ze szkodą dla podstawowych gałęzi nauk społecznych, takich jak ekonomia polityczna i prawoznawstwo, oraz dla filozofii.

Równocześnie trzeba podkreślić, że wszystkie omawiane referaty reprezentowały poważny poziom naukowy, a w dyskusjach obok uzupełnień źródłowo-faktycznych padło wiele trafnych uwag o zasadniczym charakterze teoretycznym i metodologicznym. Dużą wagę miała dyskusja nad referatem o Staszicu, jako wkład do przygotowań sesji naukowej poświęconej temu uczonemu. Szczególne jednak znaczenie przyznać należy otwartej przez kierownika zespołu dyskusji nad bieżącym stanem przedsięwziętych prac oraz nad ich dalszym planowaniem zarówno na rok 1956, jak i długofalowym. Dyskusja ta naświetliła sprawę właściwych kierunków badań i koniecznych korektur w pracach bieżących, uświadomiła szereg braków metodologicznych i doprowadziła do pewnych roboczych wniosków. Rezultaty jej są widoczne w planach na następne okresy oraz w niektórych pracowniach drugiego półrocza 1955 r.

W drugim półroczu 1955 r. przed zespołem stało zadanie intensyfikacji prac w związku z zasadniczym celem, którym było wykonanie zadań planowych na ten rok. Miało to m. in. swój wykładnik w tym, że na łączną liczbę czterech posiedzeń w tym okresie trzy były całonocne z dwoma referatami. Taki tryb pracy przyjęto za regułę na rok 1956, aby umożliwić każdemu z członków zespołu wygłoszenie jednego referatu w ciągu roku.

W tym okresie wygłoszono na posiedzeniach zespołu siedem referatów: K. Opalek: *Monteskiusz w Polsce w okresie Oświecenia i romantyzmu*, W. Zakrzewski: *Analiza porównawcza poglądów naukowych Monteskiusza i Leszczyńskiego*, M. Chamcówna: *O pracy nad edycją źródeł z zakresu historii nauki* (na marginesie przygotowywania wydania pism Kołłątaja z okresu reformy szkół krakowskich), W. Krasicka: *Ujęcie historii nauki u S. Lilleya*, A. Podraza: *Rola instruktarzy ekonomicznych w popularyzacji wiedzy rolniczej w Polsce XVIII wieku*, J. Dihm: *O tzw. konstytucji ekonomicznej M. Ossowskiego*, K. Mrozska: *Szkoła Rycerska*.

Jak z powyższego widać, tematyka referatów w tym półroczu była bardziej różnicowana. Pozytywnym objawem jest poświęcenie jednego referatu (o poglądach S. Lilleya) sprawom metodologicznym, jak również nawiązanie do rocznicy monteskiuszowskiej nie mówiąc już o tym, że opracowań dokonywano bardziej niż dotąd pod kątem widzenia historii nauki. Ujęcie J. Dihma wybiega jednakże w dalszym ciągu poza tę problematykę, jakkolwiek praca jego zawiera niewątpliwie ważne i interesujące szczegóły związane z działalnością Ossowskiego na polu reformy ustroju w okresie sejmu czteroletniego. Podkreślić należy polemiczną ostrość dyskusji nad tym referatem. Do szeregu pożytecznych wniosków doprowadziły również w szczególności dyskusje nad referatami: W. Krasickiej i M. Chamcówny. W ostatnim wypadku miała miejsce ciekawa wymiana doświadczeń na polu pracy edytorskiej. Na posiedzenia zapraszano specjalistów w zakresie poszczególnych zagadnień — osoby nie należące do stałego grona członków zespołu, co niewątpliwie przyczyniło się do podniesienia poziomu dyskusji. Problematyka nauk przyrodniczo-technicznych

w dalszym ciągu była słabo reprezentowana, ponieważ zmian na tym odcinku nie dało się zaprowadzić na bieżąco.

W uzupełnieniu niniejszego dodać należy, iż część członków zespołu wzięła udział w sesjach naukowych organizowanych przez PAN: Staszycowskiej objazdowej w Kieleckiem (wrzesień ub. r.) i Monteskiuszowskiej (Warszawa, październik ub. r.), zabierając w kilku wypadkach głos w dyskusji.

2. Z prac członków zespołu ukończone już zostały następujące: T. Bukowskiego o metodologii naukowej Jana i Jędrzeja Śniadeckich, M. Chamcówny o Szkole Głównej Koronnej w XVIII wieku (część I), S. Grodzickiego o Stanisławie Konarskim, J. Skoczka o problematyce naukowej w czasopiśmiennictwie polskim okresu Oświecenia (teksty źródłowe), K. Mrozowskiej o Michale Hubem i o nauczycielach świeckich Komisji Edukacji Narodowej, H. Rzadkowskiej o J. N. Janowskim. Inne prace zaplanowane zostały oddane bądź w poważnych częściach, przy czym dokończenie ich nastąpi najdalej do połowy roku 1956, bądź są już na ukończeniu. Wszystkie przygotowywane prace były już referowane na posiedzeniach zespołu, a ich gotowe partie recenzowane przez kierownika zespołu (część prac: T. Bukowskiego, W. Langa, A. Gelli, K. Mrozowskiej, I. Stasiewicz, J. Michalskiego, S. Grodzickiego, W. Krasickiej, W. Zakrzewskiego, M. Chamcówny).

Trzeba tutaj dodać, iż, jak poprzednio, członkowie zespołu opracowują na podstawie swych monografii szereg artykułów dla „Kwartalnika Historii Nauki i Techniki“ (T. Bukowski, M. Francic, A. Gella, W. Krasicka, A. Podraza, I. Stasiewicz, W. Zakrzewski).

3. Analiza działalności zespołu przeprowadzona przez jego kierownika i rozwinięta w toku dyskusji nad wzmiankowanym referatem dała odpowiednie wskazówki dla planowania badań na rok 1956 i lata następne. Przedsięwzięto kroki mające na celu zarówno przyciągnięcie badaczy zajmujących się problematyką historii nauk przyrodniczych i technicznych, jak i zainteresowanie tą problematyką osób pracujących już w zespole.

Pozyskano w szczególności: mgr M. Sarnecką-Keller (Zakład Chemii Biologicznej A. M. w Krakowie), dr. H. Madurowicz (Instytut Historii PAN), opracowują oni monografię o Janie Jaśkiewiczzu, mgra W. Mincera (Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu), piszącego pracę o pojęciu materii w fizyce polskiej w XVIII wieku, prof. dra A. Gawła (A. G. H. Kraków) dla pracy nad dziejami nauk geologicznych w Polsce okresu Oświecenia. Prof. A. Gawel będzie opracowywał to zagadnienie wraz z drem J. Dilmem. Mgr A. Gella podejmuje pracę o wpływie nauk przyrodniczych i technicznych. Spośród osób nowopozyskanych dla zespołu wymienić należy jeszcze dr R. Dudkową (Zbiory Archiwalne PAN, Kraków), która opracowywać będzie monografię o Towarzystwie Naukowym Krakowskim.

Do planów na lata następne wstawiono ponadto szereg innych ważnych pozycji, jak „Historiografia i historiozofia w dziełach H. Kołłątaja“ (prof. dr. H. Rzadkowska), „Szkoła Rycerska“ (dr K. Mrozowska), „Ujęcia historii powszechnej w historiografii polskiej okresu Oświecenia“ (mgr S. Grzybowski), „Reforma wykształcenia prawniczego w Polsce w XVIII wieku“ (doc. dr J. Michalski), jak wydanie korespondencji naukowej H. Kołłątaja z okresu

reformy szkół krakowskich i z okresu Księstwa Warszawskiego (dr M. Chamcówna, prof. dr J. Hulewicz), wydanie pism historiograficznych Stanisława Konarskiego (mgr S. Grodziski), wydanie wyborów tekstów źródłowych dotyczących nauk geologicznych, technicznych i popularyzacji wiedzy rolniczej (prof. dr A. Gaweł, dr J. Dilm, mgr A. Podraza, mgr M. Francic).

Nie wyczerpuje to problematyki objętej planem, zwłaszcza długofalowym, w którym nacisk położono na dalsze rozszerzenie problematyki nauk przyrodniczych i technicznych oraz na wydawnictwa źródłowe, wśród nich edycje prac braci Śniadeckich, Krzysztofa Kluka, Rafała Czerniakowskiego, Marcina Świątkowskiego, Józefa Sołtykowicza i innych uczonych polskiego Oświecenia. Zdać sobie trzeba sprawę z tego, że problemy stojące przed zespołem nie zostaną rozwiązane od razu i nie od razu dadzą się usunąć wszystkie braki i luki w jego pracy. Dużą pomocą dla zespołu byłoby zrealizowanie chociaż w części postulatów wysuniętych w artykule o *Stanie badań nad nauką polskiego Oświecenia*, zwłaszcza zaś wniosków dotyczących wykładów historii nauki w szkołach wyższych² oraz utworzenie stałej placówki-pracowni PAN do badań nad dziejami nauki w Polsce w XVIII wieku.

K. Opałek

UROCZYŚĆCI W KARL-MARX-STADT W CZTERECHSETNĄ ROCZNICĘ ZGONU JERZEGO AGRICOLI

Niemiecka Akademia Nauk wspólnie z powołaną przez rząd Niemieckiej Republiki Demokratycznej specjalną komisją zorganizowała w dniach 21 i 22 listopada 1955 r. specjalny zjazd i uroczystości dla uczczenia czterechsetnej rocznicy zgonu wybitnego uczonego niemieckiego Jerzego Agricoli.

Zjazd rozpoczął się uroczystą akademią w mieście Karl-Marx-Stadt, dawniejszym Chemnitz. Miasto to wybrano jako miejsce uroczystości, gdyż jest ono najbardziej związane z życiem i działalnością Agricoli: tu w ciągu ostatnich 25 lat swego życia, z krótką jedynie przerwą, rozwijał naukową, zawodową i społeczną działalność na stanowisku lekarza i burmistrza miasta. Tu powstały jego najbardziej wartościowe prace i tu zmarł w dniu 21 listopada 1555 r.

Uroczysta akademia odbyła się w nowym Domu Kultury pracowników przedsiębiorstwa „Wismut“, urządzonej z prawdziwym przepychem. Na pięknie udekorowanym podium, na tle wiele mówiącej i wciąż aktualnej sentencji Agricoli o nieszczęściach, które powodują wojny, i o błogosławieństwie, jakie sprowadza pokój, zasiadło prezydium akademii. Przewodniczył prezydent Nie-

² Potrzebę tę zasygnalizowano również w dyskusji na łamach „Życia Szkoły Wyższej“, w artykułach B. Suchodolskiego: *Rola historii nauki w szkolnictwie wyższym* (nr 5, 1955, str. 5 nn.) i K. Opałka *Historia nauki jako przedmiot wykładu uniwersyteckiego* (1955, str. 54 nn.).